I sammenbruddets tjeneste

Filosofi. I mellemkrigstidens kaos dannede den franske tænker Georges Bataille et hovedløst prosjekt, for at svare på spørgsmålet: Hvordan forme en holdbar levemåde i en verden der er blevet ubarmhjertig, absurd og ligegyldig?

Alexander Carnera
Skribent.

Georges Bataille (1897–1962) var en usædvanlig mangesidig forfatter i mellem- og efterkrigstidens Frankrig. Han udgav både skønlitteratur og essays indenfor filosofi, kunsthistorie, økonomi, antropologi, religion og arkæologi. I 1928 blev han en del af surrealismens bevægelse, for senere at tage skarpt afstand fra den. Fra 1930'erne og frem søsatte han det ene projekt efter det andet, med en optagethed af at trænge til bunds i bevidsthedslivet og det menneskelige vilkår dels igennem eget livseksperiment og dels gennem studier i eros, død og skabelse.

Efter at have været aktiv i kommunistiske miljøer, ikke mindst i opposition til den spirende fascisme, forsøgte Bataille i den sidste del af 1930'erne at overføre den politiske kamp til et mere mytisk plan. Med dette mål for øjet oprettede han to grupper der skulle udforske forholdet mellem magten og «det hellige» i samfundet. Den første gruppe, Collège de sociologie, arrangerede en række foredrag om de mere eller mindre fortrængte understrømme der vidnede om et samfund på randen af sammenbrud. En række af tidens mest prominente intellektuelle var blandt bidragsyderne, som Pierre Klossowski, Roger Caillois, Jean Wahl og André Masson.

Den anden af Batailles grupper var Acéphale, en art hemmeligt selskab. Denne vilde anti-religion foranstaltede en række fakkelopløste ritualer om natten ved foden af et tordenramt egetræ i en skov i udkanten af Paris. På et tidspunkt gik der endda rygter om menneskeofringer. Det meste omkring gruppen og hvad der faktisk skete i skoven, har indtil de seneste år været ukendt. Antologien *The Sacred Conspiracy* (2018), redigeret af Marina Galletti og Alastair Brotchie, samler for første gang de interne papirer fra Acéphale og de tætforbundne foredrag afholdt i regi af Collège de sociologie. Bogen består af alt fra teoretiske tekster og personlige essays til mødereferater, regler, program, medlemsliste og fotos, og fortæller i en kollagelignende form historien om en af de mere bizarre politiske, litterære og okkulte begivenheder i det tyvende århundrede. I tillæg indeholder den en række af Batailles skrifter fra årene lige før anden verdenskrig.

Georges Bataille rundt 1943. FOTO: WIKIMEDIA.

DEN HOVEDLØSE

Tekstsamlingen er en guldgrube, med bidrag der peger i flere retninger. Der er Batailles nærmest besættende og minutiøse planer og tanker om udførslen af ritualer for gruppen. Der er de idéhistoriske forlæg med inspiration fra den skotske antropolog James George Frazers religionsstudie *The Golden Bough* (1890) og andre mytiske traditioner. Der er de mange intellektuelle bidrag til tidsskriftet Acéphale og til møder i regi af Collège de sociologie. Men først og fremmest er der tale om en tekstkollage som tilsammen vidner om de mange tanker og inspirationsfelter, som bevægelsen og folkene omkring Bataille var med til at sætte i gang.

Acéphale betyder helt bogstaveligt et væsen uden hoved. Gruppens emblem blev kendt gennem billedkunstner og digter André Massons tegning af den hovedløse nøgne mand med armene strakt ud til siden, en daggert i den ene hånd og et hjerte i flammer i den anden, med stjerner som brystvorter og genitalier erstattet af et kranie, og i maven en labyrint af snoede indvolde hvorfra der ikke er nogen udvej. For kristne har den hovedløse været et tegn på en fremtidig udfrielse fra forsyndelsen. For Bataille inkarnerer den hovedløse snarere Guds død, uden mulighed for genopstandelse.

Fortolkningerne av den hovedløse figur er mange. Den australske antropolog og Bataille-kender Michael Taussig ser i *Walter Benjamin's Grave* (2006) figuren som et billede der bringer forstyrrelse i vores forestillinger om himmel og helvede, som et sted uden mulighed for endelig forløsning. Bag guddommen der i skikkelse af den hovedløse tager sit eget liv, gemmer det sig både glæde og fortvivlelse. Det er denne dobbelthed og den frisatte energi der ligger bag Batailles angreb på et samfund med ét hoved, at samfundet i stedet må hvile på et tohoved- eller mangehovedet væsen hvis kræfter rummer mulighed for eksplosion, liv og kraft.

KAMPEN MOD FASCISMEN

Bataille og hans allierede i projektet vurderede at tiden var moden til at konfrontere et påtrængende problem: Hvordan forme en holdbar levemåde i en verden der er blevet ubarmhjertig, absurd og ligegyldig? Givet demokratiets og den politiske venstrefløjs impotens, hvordan modsætte sig de undertrykkende og ulige sociale strukturer, når man står ansigt til ansigt med en stadig mere fascistoid ideologi?

> Mens Kristus på korset forbander livet, omdanner Dionysos destruktionen til aggressiv affirmation.

Fascismens fremkomst i mellemkrigstiden ser Bataille som resultatet af en voldsom ubalance og et sammenstød mellem samfundets homogene styring, baseret på produktion og nyttetænkning, og de heterogene «irrationelle» kræfter som aggression, misundelse, ængstelse og frygt, der under økonomisk usikkerhed og folkevandringer kun har alt for gode vækstbetingelser. Fascismens egen løsning på splittelsen i samfundet er genskabelsen af autoritet og mobilisering af massen, anført af Hitler og Mussolini. I stedet for at omsætte de heterogene kræfter til en subversiv politisk bevidsthed, kanaliseres aggressionen over i nationen, militæret og umådeholdent forbrug, med det resultat, at fascismen suger livskraften og det hellige ud af livet.[1]

Det virker oplagt at trække tråde mellem tredivernes historiske fascisme og nullernes populisme, der begge mobiliserer folket gennem frygt (arbejdsløshed) og nationsdyrkelse (hadet mod indvandreren), men genskabelsen af autoritet kommer til udtryk meget forskelligt fra land til land, enten det er Orbán i Ungarn og Erdoğan i Tyrkiet, eller Trump i USA og Salvini i Italien, men spiller i virkeligheden nok på en blanding af kapitalistisk ensretning og udpegelse af syndebukke og alt hvad der truer økonomisk stabilitet. For måske får vi netop først øje på fascismen når vi udskifter den historiske form, med en analyse af de økonomiske styringsrationaler der i dag gennemtrænger flygtningepolitik og arbejdsmarkedspolitik, og som i stigende grad deler befolkningen ind i A- og B-borgere.

HJERTETS FÆLLESSKAB

1920'erne og 30'erne så fremkomsten af flere avantgardebevægelser og politiske bevægelser, herunder også fascismen, der i lighed med Bataille havde en fornemmelse af at den gamle verden var brudt sammen og at helt nye krav måtte stilles til måder at se og tænke med for at kunne ændre situationen. Men for Bataille forblev mange af disse forsøg tandløse og faldt enten tilbage i selvtilfreds kunstdyrkelse (surrealismen) eller berøringsangst overfor hvad det vil sige at gennemleve en krise (som Contre-Attacque, den antifascistiske gruppe han startede sammen med surrealistleder André Breton). Det er i dette lys vi skal se Acéphale, som et tidligt udkast til det, som kom til at optage Batailles resten af livet: forholdet mellem kunsten og livet, eller ligefrem forholdet mellem kunsten og det hellige.

Acéphale varede kun i tre år, fra 1936 til 1939. Alligevel kom det til at sætte spor i alt hvad Bataille siden skulle beskæftige sig med. Med inspiration fra sin gode ven, etnologen og forfatteren Michel Leiris, ønskede Bataille at gøre Acéphale til et sted der genskabte verden og et fællesskab gennem rituelle seancer. Denne tankegang sporede han tilbage til de gamle orfiske mysteriereligioner såvel som de middelalderlige festivaller og hedenske fejringer af solhverv, der gennem fællesspisning, dans og ofring markerte menneskets forbundethed med kosmos. I sin historiske redegørelse om Acéphale i *The Sacred Conspiracy* ser redaktør Galletti projektet som en måde «at udforske et nyt hjertets fællesskab». Men dette rituelle fællesskab var, ifølge ham, «dømt til at fejle», for der var nærmest tale om en bevægelsens antibevægelse. Batailles fornemmelse af at alle andre muligheder var udtømte – personligt, økonomisk, politisk og filosofisk – fik ham til at søge mod døden og ofringen som mulige grænseerfaringer.

Inspireret af ridderskabets kongemord, i middelalderen en måde at tydeliggøre et skift i magtbalancen mellem to slægter og deres indflydelse i samfundet på, skal Bataille have forsøgt at gøre brug af halshugning som revolutionær metode. Den surrealistiske maler Marcel Jeans tegning af et kalvehoved på en tallerken blev overført til et sted som tidligere var hjemsøgt af gudemordere, der ifølge Bataille bad om «at videregive deres liv til dødens rige på en sådan måde at det omdanner livet til en kraft og et skabende frembrud». Kongemordet skulle derefter finde sted i ruinerne af en gammel fæstning ved Montjoie beliggende i en skov i udkanten af Paris. Men de nærmere omstændigheder for disse ritualer forblev dunkle og hemmelighedsfulde. Kun et fåtal af medlemmerne (Caillois, Masson og måske Leiris) var bekendt med Batailles planer. Galettis opsporing af tidligere medlemmer af gruppen i slutningen af 1990'erne og mange års detektivarbejde har gravet nye oplysninger frem. Ikke mindst er der kommet navn på den person som skulle ofres: Michel Leiris. Det kom aldrig til at ske.

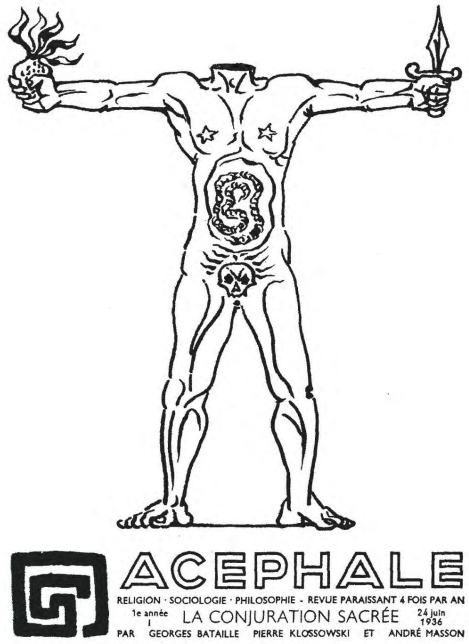

Første nummer av tidsskriftet Acéphale fra 1936, illustrert med André Massons hodeløse vesen.
FOTO: WIKIMEDIA.

SAMFUNDET OG DET HELLIGE

Mange af de mislykkede erfaringer fra årene med det hemmelige selskab blev indarbejdet i Batailles efterfølgende skriverier og bogprojekter, herunder trilogien, han omtalte som sin «teologiske summa», *La Somme athéologique*. Det er tydeligt at teksterne i nærværende antologi, på nær de omfattende introduktioner, for de flestes vedkommende virker som forstadier til Batailles mere gennemarbejdede senere udgivelser. Men det forklejner ikke Acéphale-projektet. Tværtimod bygger det bro til de temaer der kommer til at optage ham efter krigen, især Batailles optagethed af religionen og det hellige.

Den første tekst skrevet som en direkte reaktion fra årene med Acéphale, er dagbogen *Le Coupable* («Den skyldige», 1944) hvor Bataille foretager en gendigtning af den hedenske romerske gud Dianus, der annoncerer den gamle Guds død og fællesskabets krise som indledningen på en ny type venskab. I samme periode fatter Bataille en stærk interesse for primitiv kunst, ikke mindst hulemalerierne i Lascaux som blev opdaget i 1940. I *Lascaux, ou la Naissance de l'Art* («Lascaux, eller kunstens fødsel», 1955) viser Bataille hvordan hulemalerierne som et tidligt udtryk for kunstens fødsel afslører noget frygtsomt, naivt og dyrisk ved den menneskelige bevidsthed. Et spørgsmål der særligt optager ham er: «Hvornår begyndte det oprejste menneske at se på sig selv med medfølende beundring, og fra hvornår begyndte det at betragte sin forgænger, den foroverbøjede og aberne, og derpå hele dyreriget med aversion?»

Senere følger *Les larmes d'Eros* («Eros' tårer», 1961), hvor han udforsker de historiske sammenhænge mellem rituelle livsformer og fællesskaber, især begravelsesritualer og redskabsmenneskets billedskabelse gennem omformning af materien. Tankerne leder frem til den posthumt udgivne *Théorie de la religion* (1973), hvori Bataille formulerer behovet for en overskridelse af den herskende opdeling mellem kultur og natur, mellem menneskets bevidsthed og det dyriske.

LIVETS KONTINUITET

Det er denne overskridelse og udveksling med materien, det mineralske og animalske, der peger frem mod Batailles teori om *den lave materialisme*, en antropologi hvor menneskets væsen «kun lader sig definere ud fra det som undslipper det».[2] Mennesket må solidarisere sig med det lave, det faldne, de elendige, smudset, det dyriske. Denne materialisme giver religionen og det hellige sit indhold. Men allerede i sit bidrag om religion i Acéphale-antologien tager Bataille de første og vigtige spadestik til et opgør med den rådende forestilling.

> Uden Apollon ender vi op med slap kunst og dårlig tænkning.

Her tager han afstand fra ideen om religion som en orden bestemt gennem en abstrakt helhed af forpligtelser og forbud, sådan som den franske sociolog Émile Durkheim formulerer i sin religionsteori. Denne reducerer, ifølge Bataille, religion til det som binder samfundsmedlemmerne sammen i en fælles tro for at stabilisere samfundets normer og moral. Religionens kerne kan og skal ifølge Durkheim beskrives uafhængig af dens indhold. De faktiske overbevisninger kan være med til at forme religionens forskellige udtryk, men disse vil altid bære på den samme mening. De er kun en allegorisk afspejling af det samfund der har skabt religionen og som den ærer og tilbeder. For Bataille derimod er religion langt mere end blot en projektion af noget funktionelt, en åndelig bekræftelse af de i samfundet rådende værdier. For ham skal «det hellige», som Alastair Brotchie skriver, «forstyrre de eksisterende sociale strukturer, bringe et nyt lys for dagen».

Resultatet af denne ryslelse er, ifølge Roger Caillois' bidrag i antologien, en *supersocialisation*, en forbundethed også med andre levende væsner end mennesker, som naturting og dyr. Han uddyber det ikke nærmere, men tager det op senere i sine studier om legen, der kommer til at optage ham resten af livet. Uanset hvad kom denne forstyrrelse ikke til at fungere i praksis. Og måske var det tydeligt allerede fra starten, at Acéphale levede og virkede i kraft af sin egen undergang.

Senere vender Bataille, i *Erotikken* (1957), tilbage med en kulturhistorisk og idéhistorisk undersøgelse af erotikken som en bekræftelse af livet helt ind i døden, et tab af beherskelse, en blottelse, en lemlæstelse af kroppe i krig og ritualer. Han ønsker at dokumentere hvordan ofringer og vold ofte rummer stærke erotiske besættelser og udtryk. Det er her vi ifølge Bataille får øje på livets kontinuitet, vores forbundethed med elementerne. Forbindelsen mellem erotikken og forbudet er for ham langt fra blot et spørgsmål om sex, identitet og rettigheder, men en åndelig søgen og altså inderligt forbundet med en forståelse af det hellige.

APOLLON OG DIONYSOS

At Acéphale peger på et såvel ødelæggende som skabende element fremhæves af Pierre Klossowski, som beskriver det, som «den indre konflikt mellem den affirmative glæde og den tragiske impuls». Mens Kristus på korset forbander livet, omdanner Dionysos destruktionen til en ny aggressiv affirmation. De dionysiske kræfter forener folk ved at forbinde de kræfter der ellers holder dem adskilt, skriver Klossowski. Dyrkelsen af Dionysos er et gennemgående tema i de udgivne Acéphale-papirer, der også afslører svagheden ved Batailles projekt. For bag gruppens og Batailles beundring for Friedrich Nietzsches Apollon/Dionysos-dualisme lurer en mytisk romantik og en overbetoning af det dionysiske fremfor det apollinske. Hvis én ting er blevet tydeligt, er det at denne dualisme i dag er brudt fuldstændig sammen, hvis ikke den har været det for længst. Et eksempel er den skjulte «apollinske» (rationelle, formstærke) udnyttelse af det åbenlyst «dionysiske» (ekstatiske, destruktive) i kulturen – se næsten enhver hiphop-musikvideo fra de seneste 20 år, er det ikke Dionysos med sit følge af mænader, ekstatiske kvinder? – mens det åbenlyst apollinske utvivlsomt gemmer på stærke destruktive og ekstatiske impulser.

Muligvis er dette ikke en kritik af Bataille, men hans vægtlægning af det dionysiske (erotikken, ofringen, sanseligheden, lidenskaben) har nok tendens til at fungere som et middel til et uklart mål og får slagside i ekstatiske impulser. Men kunsten må fremfor noget kræve kunstnerens fulde opmærksomhed, altså form. Det apollinske temperament kan håndtere uvished, forrykkelse og tab af kontrol. Man skaber fællesheden ud af form. Uden Apollon ender vi op med slap kunst og dårlig tænkning, men uden kropslighed og fremmede møder mister kunsten og tankerne blod.

BATAILLES UMULIGE MISSION

Enhver bevægelse har sin styrke og sin svaghed. Styrken ved Acéphale var dens kamp mod fascismen og en direkte konfrontation med livets grundvilkår. Svagheden havde meget at gøre med Batailles tro på at føre de store temaer om ofringen og rituelle henrettelser ud i praksis, og gøre det til omdrejningspunktet for en kunstnerisk bevægelse. Som kunstnerisk og intellektuel eksplosion kan man se Acéphale som en strømning ladet med en nærmest rasende energi, der forsøgte at finde og forstå mulighederne i et samfund hinsides en altomfattende udmattelse.

Måske det også er sådan man kan læse litteraturteoretiker Roland Barthes' kommentar i en af hans selvbiografiske vignetter: «Hvad har jeg at gøre med latteren, helligheden, poesien, volden? Hvad har jeg at sige om det 'sakrale', det 'umulige'? Imidlertid er det nok, at jeg lader denne (fremmedartede) sprogbrug falde sammen med en uro, som jeg kalder 'frygt', til at Bataille vinder mig tilbage: alt hvad han så skriver, beskriver mig».

Jeg har det lidt på samme måde. Hvad har disse grænseerfaringer, udsvævelser og ofringer med mit liv at gøre? Og alligevel føler jeg mig ofte grebet, når jeg læser Bataille. Måske fordi hans skrifter er mærket af en fornemmelse af udtømmelse, og man selv går til hans tekster med en følelse af at alle andre muligheder – personligt, politisk, socialt, økonomisk, filosofisk – er udtømte.

© norske LMD

Georges Bataille: The Sacred Conspiracy. The Internal Papers of the Secret Society of Acéphale and Lectures to the College of Sociology, Marina Galletti og Alastair Brotchie (red.), ATLAS Press, 2018.

1 Bataille behandler fascismen udførlig i «Fascismens psykologiske struktur», AGORA, nr. 3, Oslo, 2005.
2 For mer om Batailles antropologi, se Martin Crowley, «Mennesket utenn», AGORA, nr. 3, Oslo, 2005.